

Bijlage 5 A. De geschiedenis van de uitgave van de autobiografie van Wally Moes.

Wanneer Wally Moes begonnen is met het op schrift stellen van haar herinneringen, is niet precies te achterhalen. In de verantwoording van G.J. van Suchtelen bij de uitgave in 1961 wordt het jaar 1914 gesuggereerd. De gegevens voor deze verantwoording ontving hij van de familie van Wally Moes (256). Dat zij echter al veel eerder fragmenten van deze herinneringen had opgeschreven, blijkt uit een artikel van Etha Fles, gepubliceerd in 1911, waarin zij schrijft:

"[...]

Wally Moes, wier levendige geest en taaie werklust ook naar een uiting zocht in dagen wanneer zij het palet niet kon hanteeren, begon eens, jaren geleden, herinneringen uit haar leven voor zichzelf en enkele intieme vrienden op te schrijven. [...]" (257).

Tussen 1911 en 1914 (258) zal ze begonnen zijn aan het (her)schrijven van haar memoires. Vermoedelijk hoopte ze, dat deze herinneringen ooit gepubliceerd zouden worden: het teruggevonden manuscript is duidelijk een 'net-versie'; ze deed allerlei moeite om de juiste feiten te achterhalen (259); ze heeft het uitdrukkelijk vermeld in de als inleiding bedoelde eerste pagina's (260); en in een passage die uiteindelijk niet in de uitgave is opgenomen (261).

De oudst bekende versie van de herinneringen van Wally Moes is in handschrift. Dit manuscript bestaat uit twee ingebonden delen van elk twintig katernen. De meeste katernen bevatten vierentwintig bladzijden (262). De bladen zijn uitsluitend aan de recto-zijde beschreven. Het eerste deel bevat de bladen genummerd: 1-221, gevolgd door een ongenummerd blanco blad, dat geen functie schijnt te hebben; hierna volgen de bladen genummerd: 222-235. Het tweede deel bevat de bladen genummerd: 236-368; hierna volgt een ongenummerd blad, waarop vermeld staat: 'Tweede Gedeelte'; hierna volgen de bladen genummerd: 1-73, alsmede 31 ongenummerde, niet beschreven bladen.

Het eerste deel is geheel in het handschrift van Wally Moes, evenals deel twee tot en met bladzijde 311 halverwege (waar het hoofdstuk over Jozef Israëls begint). Hierna volgt een ander handschrift (A) tot en met bladzijde 323 circa 1/3 van boven (waar het hoofdstuk over Parijs begint). In een derde handschrift (B) wordt de tekst voortgezet tot en met bladzijde 368. Het laatste gedeelte (d.w.z. vanaf het ongenummerde blad, waarop 'Tweede Gedeelte' staat) is in een vierde handschrift (C) geschreven (263). Het gehele manuscript maakt sterk de indruk te zijn overgeschreven van een 'klad-versie'. Het bevat nauwelijks verbeteringen of doorhalingen. De fouten, die voorkomen, en soms verbeterd zijn, zijn veelal typische gevallen van overschrijffouten (264). Slechts een enkele keer zijn er verbeteringen van inhoudelijke of stylistische aard aangebracht. Handschrift B is het enige dat een enigszins onverzorgde indruk maakt.

Het gedeelte in dat handschrift bevat ook een veel hoger percentage fouten. Waarschijnlijk werden de teksten door Wally Moes zelf in het klad geschreven en, voor wat het laatste deel betreft, door anderen, in het net overgeschreven (265).

In het manuscript is een duidelijke cesuur aangebracht door middel van de vermelding 'Tweede Gedeelte' en door de paginanummering opnieuw te laten beginnen met 1 (266). Het eerste gedeelte bevat de beschrijving van de jeugdjaren van Wally Moes; het tweede gedeelte, waaraan drie jaar na het einde van het eerste gedeelte begonnen werd, bevat de reactie van Wally Moes op het tijdsgebeuren (de eerste wereldoorlog) en een aanzet tot voortzetting van haar memoires, vanaf het moment dat zij in Laren ging werken (1884). Door omdraaiing van de laatste twee hoofdstukken en het weglaten van enige passages is het in de boekuitgave minder duidelijk, dat de memoires onvoltooid gebleven zijn (267).

Na de dood van Wally Moes in 1918 kwam het manuscript in het bezit van haar broer Franz August Moes (1859-1949) (268). Jan Veth sprak na lezing zijn veto uit over publicatie van het manuscript. Naar zijn mening was de stijl verre van acceptabel (te veel gewone spreektaal) en bevatte de autobiografie te veel beschrijvingen van nog levende

personen. Deze mening wordt door de familie van Wally Moes overgenomen en wordt uitdrukkelijk vermeld in de getypte exemplaren die rond 1928 (269) van het manuscript vervaardigd worden.

Van dit typoscript zouden twee exemplaren bestaan, een origineel en een doorslag (270). Het origineel is niet teruggevonden (271). De doorslag, waar in het vervolg sprake van zal zijn, als over het typoscript gesproken wordt, is van de eerste bezitter (Mej. S. Spakler?) overgegaan in de handen van Christiaan Moes (1879-1964). Deze heeft het nagelaten aan zijn dochter, mevrouw L. Jolles-Moes, die het op haar beurt heeft afgestaan aan mr. E.W. Moes, Ruys de Perezlaan 17, Aerdenhout.

Het typoscript bestaat uit twee delen met harde kaft en losse omslag. Op de kaft is met goud ingestempeld: 'WALLY MOES I', respectievelijk 'II'. Het eerste deel bevat 121 losse vellen van kwartoformaat, die eenzijdig beschreven zijn. De eerste drie bladen zijn niet genummerd; de overige zijn genummerd van 1 tot en met 118. Het tweede deel bevat 115 eenzijdig beschreven bladen, genummerd in drie afzonderlijke reeksen: 119-197 (waarbij paginanummer 175 twee maal voorkomt); 11-35 (waar overheen geschreven is met blauwe balpen: 198-222); en: 1-10 (waar in eerste instantie overheen geschreven is: 198-207; later nogmaals veranderd in: 223-232) (272).

De drie ongenummerde pagina's uit het eerste deel bevatten de volgende tekst:

p. [I]: titelpagina: "HERINNERINGEN UIT HET LEVEN VAN || W A L L Y
M O E S || DOOR HAAR ZELVE GESCHREVEN. || NAAR HET ORIGINEEL
GECOPIEERD."

Onderaan de pagina: "Wally Moes werd in 1856 te Amsterdam ||
geboren en overleed in 1918 te Laren N.H. ."

p. [II]: "HET IS DE UITDRUKKELIJKE WENSCH VAN DE FAMILIE || DAT DEZE
BOEKEN NIET AAN DERDEN TER LEZING WORDEN GE-||GEVEN. | |EVENMIN
IS HET GEOORLOOFD DEN INHOUD OF EEN GE-||DEELTE DAARVAN TE PUBLICEREN.||"
| |VRIENDELIJK VERZOEK OP DE HIEROPVOLGENDE BLAD-||ZIJDEN DEN DATUM
VAN ONTVANGST EN TERUGGAVE MET HAND-||TEEKENING IN TE VULLEN."

Hieraan is in handschrift toegevoegd: "Terug te zenden aan||| |Mej. Sophie Spakler|| 90 de Eairessestr.⟩[-Jan Luijkenstraat 3] || Amsterdam." p. [III]: hierop bevindt zich een lijst met data en namen van voornamelijk leden van de familie Moes en aanverwanten. (273).

De verschillen tussen het typoscript en het manuscript betreffen hoofdzakelijk fouten, gemaakt bij het overtypen. Het gaat om systematische en niet-systematische wijzigingen in de spelling (274); weglating van letters of woorden; verandering van woorden; wijzigingen bij niet duidelijk als zodanig herkenbare alinea's; afbrekingsfouten e.d. In hetzelfde handschrift, als dat waarin de toevoeging op p. [II] van het eerste deel is gemaakt, is in een groot aantal gevallen de originele toestand hersteld; dat betreft dan meestal de grotere fouten, zoals het weglaten van gehele zinsstukken en de wijziging van woorden. Erg nauwkeurig is dit echter niet gedaan.

De nieuwe reeks van paginanummers in het 'Tweede Gedeelte' van het manuscript is in het typoscript overgenomen. De vermelding dat daar een nieuw deel begint, is echter weggelaten. Bij het inbinden van het typoscript is de volgorde van de twee laatste hoofdstukken omgedraaid (275). De blanco bladzijde, die zich in het eerste deel van het manuscript bevindt, is aangegrepen om het typoscript in twee delen te verdelen (276). Typografische tekens in het manuscript als '—' en ' . . . ' zijn meestal onveranderd overgenomen.

In 1938 zijn de passages over August Allebé en over Jozef Israëls gepubliceerd onder de titel Uit de herinneringen van Wally Moes, met een inleiding van Elisabeth C.A. Schröder (277). Deze publicatie en de daarin aangebrachte wijzigingen zijn niet bij alle familieleden van Wally Moes goed gevallen. De eigenaar van het manuscript, F.A. Moes, besluit dat door hem verder geen toestemming gegeven zal worden voor publicatie uit het manuscript, en dat hij het manuscript zal vermaken aan zijn oudste zoon Franz August (1898-....), die over verdere publicatie moet beslissen (278). Het manuscript bevindt zich nog steeds bij deze zoon.

De dochter van de eigenaar van het typoscript, mevrouw L. Jolles-Moes, weet haar vader in 1960 te motiveren om te proberen de autobiografie

gepubliceerd te krijgen. De toestemming van F.A. Moes, die als eigenaar van het manuscript de rechten daarop bezit, wordt verkregen. Het typoscript wordt voorgelegd aan prof. J.Q. van Regteren Altena, die lovend reageert, wil meewerken aan publicatie en de uitgave wil voorzien van een inleiding van zijn hand (279)). Het typoscript wordt eveneens voorgelegd aan prof. N.A. Donkersloot, die het echter wegens tijdgebrek, ongelezen terugzendt (280).

Op instigatie van mevrouw Jolles wendt haar vader zich tot de Wereldbibliotheek (281). G.J. van Suchtelen, verbonden aan deze uitgeverij, besluit tot uitgave over te gaan. Hij krijgt voor het persklaar maken van de tekst de beschikking over het typoscript. De meeste ingrepen in de tekst zijn in dit typoscript aangebracht. Waar dit niet het geval is, betreft het veelal kleine wijzigingen in spelling en stijl, die waarschijnlijk op het conto van zetter en corrector geschreven kunnen worden. De wijzigingen en aanwijzingen zijn aangebracht in potlood, blauwe en rode balpen, waarbij de volgorde van de diverse wijzigingen slechts op een vermoeden berust.

De voornaamste ingrepen in de tekst betreffen het weglaten van een groot aantal passages, die soms enkele bladzijden beslaan en die zich in andere gevallen beperken tot een enkel woord. Het betreft passages over personen, die in een enigszins humoristisch perspectief zijn neergezet; wat intiemere passages over familieleden en kennissen, zoals over de dood van haar broer Hermann, of de zelfmoord van Antoinette Zimmerman; en vrijwel alle passages, waarin over joden of semieten gesproken wordt. Met dit alles is ook een aantal passages weggevallen, waarin Wally Moes duidelijk voor haar socialistische opvatting uitkomt. Hetzeling van de geschrapte passages draagt niet veel bij tot de feitelijke kennis van haar biografie, maar wel degelijk tot de kennis van haar persoonlijkheid. Daarbij komt dat veel van deze passages juist de aardigste stukjes van het boek vormen. Tekstfragmenten met opmerkingen, waarvan waarschijnlijk is aangenomen, dat ze mogelijk als een negatieve houding ten opzichte van joden gelezen kunnen worden, zijn volkomen ten onrechte geschrapd (282). Ook in de geschrapte passages over familie en vrienden komt niets voor, wat ook maar in de verste verte aanstoot zou kunnen geven, zeken niet ruim veertig jaar na haar dood. Wie uiteindelijk verant-

woordelijk is geweest voor het schrappen van de tekstfragmenten, is niet duidelijk (283). De geschrapte passages zijn hierna afgeschreven (284).

De verdere wijzigingen betreffen voornamelijk:

- modernisering van de spelling: wegstreping van de naamvals-n; van de 'ch' na de 's', waar die nu niet meer geschreven wordt; van de verdubbelde klinker in open lettergrepen, verandering van de 'ph' in de 'f', etc. (285),
- wijziging van verouderde vormen: 'eene' in 'een'; 'der' in 'van de'; 'hare' in 'haar'; 'zeide' in 'zei'; 'elkander' in 'elkaar', etc.,
- verbetering van kennelijke schrijffouten, waaronder ook de fouten, die gemaakt zijn bij het kopiëren van het manuscript,
- eenheid aanbrengen in het hoofdlettergebruik, alsmede een zekere modernisering daarvan,
- in enkele gevallen, het wijzigen van een zin of zinsdeel ter wille van de stijl,
- typografische wijzigingen betreffen het veranderen, in een enkel geval, van de alinea-indeling, en de scheiding tussen de hoofdstukken, die op eenzelfde manier geregeld wordt.

De afwijkende volgorde van de laatste hoofdstukken is door de editeur overgenomen uit het typoscript. Gezien de verschillende overnummeringen van de pagina's is in eerste instantie gepoogd de oorspronkelijke hoofdstukvolgorde te herstellen. Uiteindelijk is kennelijk toch besloten om de gewijzigde volgorde aan te houden, waardoor het boek een meer afgesloten indruk zou maken (286).

Afgezien van de geschrapte tekstdelen is de editeur opgetreden met voldoende eerbied voor de originele tekst, voor zover die was overgeleverd via het typoscript.

De titel van het boek 'Heilig ongeduld', die daarnaast door de editeur eveneens aan het eerste en het, in de boekuitgave, laatste hoofdstuk is gegeven, werd gekozen door de heer F.A. Moes (287).

Ter verduidelijking van de onderlinge volgorde van de hoofdstukken in de diverse stadia van de tekst volgt hieronder een concordantie op de hoofdstukken in de volgorde van het manuscript:

	ms.	typoscn. boekuitg.	
	(pp.)	(pp.)	(pp.)
[zonder titel]	1-5	1-3	5-7*
Afkomst.	5-11	3-6	8-11
Vroegste herinneringen.	11-45	6-25	12-25
Het oude huis.	46-56	26-31	26-31
De schooljaren.	57-96	32-52	32-49
Zoeken en wachten.	97-121	53-66	50-60
De Academie.	121-164	66-88	61-79
Omzwervingen.	164-194	89-104	80-93
Dusseldorf. Richard Burnier.	195-221	105-118	94-103
[blanco pagina]	ongepag.	nieuw dl.	----
Therese Schwartze. Etha Fles.	222-274	119-147	104-129
München.	275-299	148-161	} 130-150* {130-(143)) {(144)-150
[zonder titel]	300-311	162-168	
Jozef Israëls.	311-323	168-174	151-157
Parijs.	323-368	175-197	158-183
Tweede Gedeelte.	ongepag.	----	----
Inleiding.	1-21	1-10*	200-209
Laren.*	22-73	11-35*	184-199

* Het eerste hoofdstuk heet in de boekuitgave: Heilig ongeduld.
 Het hoofdstuk 'München' heet in de boekuitgave: München/Weimar.
 Voor de laatste twee hoofdstukken geldt in het typoscript:
 Inleiding: 1-10, veranderd in: 198-207, en later in: 223-232,
 Laren : 11-35, veranderd in: 198-222.
 Het hoofdstuk 'Laren' heet in de boekuitgave: Larense episoden.